

Ljudevit Anton Maračić, *Malo čudo hrvatsko: hrvatski tragovi u Vječnom Gradu (u povodu 100. obljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima, 1901.-2001.)*, Teovizija Zagreb, Biblioteka *Svjedočenja*, knj. VI., Zagreb 2001., 256 str.

Hrvatsko prisuće i tragovi u Italiji sastavni su i važnošću neprijeporan dio hrvatske, ali i talijanske povijesti. Istraživati i pisati o nazočnosti, djelovanju i prožimanjima tih dvaju susjednih naroda i u doslovnom smislu znači, barem kada je riječ o nekim etapama prošlosti, prenositi preglede povijesti koji su prožeti zajedničkim i/ili podudarajućim sastavnicama. Već i samo nabrojane teme koje se podastiru kao mogući istraživački izazovi za hrvatske i talijanske povjesnike, zauzelo bi odviše prostora. Možemo bez pretjerivanja kazati da nema niti jednog imalo važnijeg čimbenika (politički, gospodarski, crkveni, kulturni, umjetnički) zajedničke povijesti o kojemu ne bi bilo moguće napisati zasebno monografsko djelo. Jedako tako, cijeli je niz talijanskih gradova (posebice onih na zapadnoj jadranskoj obali) u kojima je zabilježena zapažena nazočnost hrvatske zajednice ili barem ponekog istaknutijeg pojedinca (od davnostoljetnih znanstvenika i umjetnika do suvremenih športaša, modnih kreatora ili računalnih stručnjaka). Svi su oni – u vremenima i ozračjima koja su određivala njihove životne smjerokaze – svaki na svoj način pridonosili višestrukom zblizavanju i razumijevanju hrvatskoga i talijanskog naroda. Pisati, dakle, o znamenitim Hrvatima u talijanskim gradovima poput Trsta, Udina, Mletaka, Rima, Jakina, Pesara ili Barija, ali i o brojčano snažnim hrvatskim kolonijama od Furlanije do Molisea, dugotrajan je i samoprijeporan istraživački posao razotkrivanja tisuća više ili manje poznatih ljudskih sudbina kroz koje se, na poslijetku, razabire i posvjedočuje neprijeporna integriranost hrvatskog čovjeka u temeljne sastavnice talijanske te time i europske prošlosti. O jednoj takvoj knjizi, koja zacijelo ne teži davanju sveobuhvatnog odgovora, ali koja istodobno svojom ozbiljnošću pristupa i marom autora zasigurno zaslužuje detaljniji osvrt, više se govori na stranicama ovoga prikaza.

Knjiga pod gornjim naslovom nastala je na poziv uredništva katoličkog tjednika "Glasa koncila" kako bi se za Veliki jubilej 2000. godine nizom feljtona širem čitateljstvu predstavilo bogatstvo i važnost vjekovnih hrvatskih tragova u Rimu. Preuređena i dopunjena za tisak, knjiga Ljudevita Antona Maračića nudi čitatelju – znalcu i znanstveniku ali i običnom znatiželjniku – pregršt zorno sročениh poglavlja o višestoljetnoj kontinuiranoj nazočnosti Hrvata u Vječnom Gradu.

Autor je gradivo podijelio u više cjelina. U prvom dijelu istraživačka je pažnja upravljena na hrvatske ustanove koje su gotovo tijekom pet stoljeća djelovale u Rimu, pri čemu središnje mjesto pripada svetojeronimskim ustanovama. U središnjem dijelu Maračić je težište zanimanja usmjerio na djelovanje istaknutih Hrvata, zaslužnih osoba koje su svojim životom i stvaranjem pridonosile kulturnomu, umjetničkom i crkvenom zblizavanju dviju jadranskih obala. U završnim dijelovima knjige promatra se suvremeno doba koje – u drugačijim razmjerima i oblicima – također obilježavaju bitni tragovi hrvatske nazočnosti u Rimu.

Nakon kraćega uvodnog slova (5-6), prva cjelina sadržava povijesni razvoj i djelovanje "Svetojeronimskih ustanova u Rimu" (7-70). Poglavlje otvara pohvala nepoznatomu hrvatskom hodočasniku (ili možda skupini njih), kojega je besmrtna Danteova "Božanstvena komedija" smjestila u jubilarnu 1300. godinu, otvorivši time – na dostojanstven način – prve stranice hrvatskoga prisuća u Vječnom Gradu. Ipak, priču o Hrvatima u Rimu obično započinjemo pouzdanim podatkom da je 1441. godine spomenuta "Venerabilis societas confallonorum Schlaurorum Burgi sancti Petri", za koju je duhovno skrbio svećenik-pustinjak Jerolim iz Potomja na Pelješcu. Godine 1453. Jerolim je zamolio papu Nikolu V. da se za potrebe "siromašnih i jadnih" došljaka iz njegova zavičaja

blagohotno ustupi crkvice sv. Marine, s dopuštenjem da je obnovi i preimenuje "pod zaštitu sv. Jeronima, na čast njegove domovine". Otpusnim pismom pape Nikole V, kojime se udovoljava Jeronimovoj molbi, započinje sustavan rad "slavenske" družbe – središnjeg utočišta za prihvat, zbrinjavanje i pomoć hrvatskim hodočasnicima, putnicima i uopće iseljenicima - novim stanovnicima Vječnoga Grada. U idućim će stoljećima hrvatski pohoditelji dolaziti u središte "ilirske" bratovštine, svojim oporukama i darovnicama pridonositi njezinu gospodarskom snaženju i kulturnom razvoju. Hrvatski vjernici zabilježeni u tadašnjim vrelima, zorna su slika onodobnoga hrvatskog etničkog prostora – dolaze iz Senja i Zagreba, Požege i Kostajnice, Zadra, Šibenika i Trogira. Vječni Grad postaje utočište brojnih Hrvata iz raskomadane Bosne – u Rimu 1498. godine umire kraljice Katarina Kosača, ostavljajući oporučno svoje ratom izgubljeno kraljevstvo Svetoj Stolici.

Zasluge za napredovanje hrvatske udruge nesumnjivo pripadaju papi Sikstu V. (1585.-1590.), podrijetlom možda Hrvat u Boke, koji je materijalnom potporom dao ključne prinose gradnji novoga zdanja crkve sv. Jeronima te – ustanovivši kaptol sv. Jeronima sa svećenicima hrvatske narodnosti – utemeljio prvu ustanovu jednoga stranog nacionalnoga kaptola u Rimu. Crkva sv. Jeronima dovršena je (vanjski radovi) 1589. godine. U idućim će desetljećima, ali i stoljećima, umjetnički sadržaj crkve svojim uradcima obogaćivati velika imena talijanske i hrvatske umjetnosti (M. Longhi, P. Rocchi, G. Guerra, A. Viviani, G. Puglia, P. Gagliardi, I. Meštrović, J. Plančić, A. Ulman, I. Dulčić, V. Lipovac i dr.). Razmatrajući, nadalje, djelovanje na očuvanju domovinske i nacionalne svijesti hrvatskih iseljenika, autor u više zasebnih poglavlja pregledno pojašnjava organizacijski ustroj Bratovštine sv. Jeronima (nazivane i Ilirska kongregacija sv. Jeronima), temeljne oblike njezina rada (karitativna skrb za članove), statutarne odredbe te, naposljetku, izdvaja najistaknutije članove među kojima se slavom izdvajaju istaknute osobe hrvatske povijesti poput Antuna Vrameca, Fausta Vrančića, Aleksandra Komulovića, Natalea Bonifacija, Franje Petrisa, Markantuna De Dominisa, Ivana Tomka Mrnavića, Jurja Križanića, Ivana Paštrića i brojnih drugih. Zahvaljujući vlastitoj maloj bolnici i konačistu za hodočasnike, kao i nesebičnoj potpori imućnijih sunarodnjaka, udruga je uspijevala za hrvatske putnike, hodočasnike i siromahe priskrbiti najnužnija novčana sredstva i pružiti im početnu potporu. Pomoć su dobivali i hrvatski pitomci u rimskim sjemeništima i zavodima, siromašni redovnici, ali i istaknuti znanstvenici (Ruder Bošković) u njihovim poznijim životnim godinama.

Zauzimanjem hrvatske skupine u Rimu, Hrvati su već sredinom XVI. stoljeća dobili i svoga penitencijara u bazilici sv. Petra (fra Tiburcije Buća iz Kotora). Nekada isusovci, a danas franjevci konventualci, hrvatski ispovjednici u bazilici sv. Petra imali su – naglašava – autor neprijepornu ulogu u povijesti hrvatske zajednice u Vječnom Gradu, a svojim su zalaganjem pridonosili i njezinu ugledu i očuvanju nacionalne svijesti njezinih pripadnika. Prikazujući šarolikost hrvatskih davnostoljetnih pohoditelja Rimu, autor kao zoran primjer izdvaja grobnice u crkvi sv. Jeronima. Uz preminule u istoimenom ubožistu, obraćenice s islama, slučajno zatečene putnike i hodočasnike bez imena i kićenih latinskih epitafa, vječni su mir ovdje pronašli brojni zaslužni bratimi i podupiratelji hrvatske udruge poput Franje Georgeica, Jeronima Paštrića, Ivana Lučića, Stjepana Gradića i Jurja Barakovića.

Prva cjelina knjige završava vrijednim razmatranjima o mukotrpnom putu promjena i preobrazbi u organizacijskom djelovanju kaptola i gostinca sv. Jeronima, borbi za osnutak hrvatskog zavoda za odgoj i školovanje budućih hrvatskih svećenika te važnom 1901. godinom kada je papa Lav XIII. breveom "Slavorum gentem" dokinuo i kaptol i gostinjac sv. Jeronima u Rimu i na njihovo mjesto uspostavio "Jeronimski zavod za hrvatski narod" ("Colegium Hieronymianum pro Croatica gente"). Reakcije talijanske vlade tada su uskoro dovele do vraćanja staroga naziva te se ustano-

va službeno nazivala "Collegium S. Hieronymi Illyricorum in Urbe". Tek će 1971. godine, zalaganjem rektora Đure Kokše i na preporuku kardinala Franje Šepera, papa Pavao VI. ovaj zastarjeli naziv promijeniti u "Pontificio Collegio Croato di San Girolamo", kako se službeno i sada naziva ta hrvatska ustanova u Rimu. Poglavlje završava osvrtom na plodna desetljeća rada Zavoda promatrana kroz djelovanje rektora Jurja Magjerca (1928.-1957.), Đure Kokše (1957/59.-1978.), Ratka Perića (1978.-1992.), Antona Benvina (1992.-1996.) i Jure Bogdana (od 1996.).

Druga cjelina ("Naši ljudi i njihova djela", 71-113) pažnju usmjerava na djelovanje nekih istaknutih Hrvata u Rimu. U pleteru zaslužnika autor izdvaja velike pera Ivana Česmičkog, Iliju Crijevića, Jakova Bunića, klesarske meštre Ivana Duknovića i Nikolu Lazanića, slikara Nikolu Božidarevića, bakroresce Natala Bonifacija i Martina Kolunića Rotu te "Michelangela minijature" - sitnoslikara Julija Klovića. Hrvatsku zajednicu u Rimu svojim su djelovanjem uzdizali i borbeni Andrija Jamometić, trogirski humanist Fantin de Valle, filozofski pisci Ivan Polikarp Barbula Severitan, Franjo Petris, latinisti i pisci protuturskih govora Marko Marulić, Šimun Kožičić Benja i Aleksandar Komulović, velikaš Nikola Zrinski... U doba pokreta protureformacije, kada obnoviteljski rad novoosnovane Družbe Isusove ima posebnu važnost, potreba izdavanja liturgijskih knjiga na narodnim jezicima dobiva istaknuto mjesto. U tom cilju približavanja latinskih izvornika puku na njihovu jeziku, Rim pohode Aleksandar Komulović, Šime Budinić, Rafael Levaković te središnja osoba duhovne i kulturne reforme u Hrvata u XVII. stoljeću - Bartol Kašić.

Treća cjelina ("Dubrovački pečat Vječnom Gradu", 115-170) nastavak je razmatranja djelovanja i prinosa istaknutih Hrvata u Rimu. Osim Dubrovčana, čiji je pečat neprijeporan, autor se u ovoj cjelini obazire i na zaslužne pojedince iz drugih hrvatskih krajeva. U nizu istaknutih imena dubrovačke i hrvatske povijesti autor izdvaja svećenika, diplomata, pisca, povjesnika i ekumenista Stjepana Gradića, koji je za svojega tridesetogodišnjeg boravka u Vječnom Gradu dao još uvijek nedovoljno istražene i vrednovane prinose. Uz Gradića, visoke položaje u državnoj (diplomatskoj) službi Svete Stolice obnašao je i njegov ujak Petar Beneša, u mnogome zaslužan za školovanje i napredovanje svojega nećaka Stjepana. U Rimu je svoje poglede na crkveno jedinstvo neuspješno pokušavao razložiti Juraj Križanić, a u tamošnjoj Anđeoskoj tvrđavi posljednje je dane prisilno proveo kontroverzni Markantun De Dominis. U godinama žustrih polemika glede imena "Ilirik" i pojma "ilirska pripadnost", u Vječnom je Gradu svoje najzrelije istraživačke godine proveo "otac hrvatske historiografije" Ivan Lučić-Lucius. Izrađujući ondje zemljovid za svoje kapitalno djelo o Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske, Lučić je predstavio Ilirik kao jedinstvenu cjelinu koju čine Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Bosna.

Hrvatski intelektualci nastanjeni u Rimu višestruko su se uključivali u bujan kulturni i umjetnički život, središte kojega je u XVII. stoljeću bila Kraljevska akademija, utemeljena 1655. zaslugom Kristine Švedske. U poticajnom ozračju vrsnih europskih znanstvenika, filozofa, teologa i pisaca, svojim raspravama nemali su prilog radu Akademije dali i Hrvati Stjepan Gradić i Ivan Paštrić. Uz velike humanističke misli, u prirodnoznanstvenim i medicinskim krugovima isticali su se Dubrovčani Đuro Baglivi i Ruđer Bošković, usko povezani s hrvatskom isusovačkom skupinom istaknutih pregalaca na svim poljima intelektualnog djelovanja (Benedikt Stojković, Rajmund Kunić, Brne Džamanjić, Josip Martinović i dr.). U suvremeno doba, nakon Francuske revolucije i nastupa građanskim zasadama obilježenog XIX. stoljeća, među zapaženim našijencima u Rimu autor prati djelovanje povjesnika Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Franje Račkog (poglavito se obazirući na njihovo pregalaštvo na sabiranju arhivske građe vezane za hrvatsku povijest), pjesničkih velikana poput Silvija Strahimira Kranjčevića, Antuna Gustava Matoša te literarnog kritičara i rektora Zavoda sv. Jeronima Jakova Čuka (pseudonim Čedomil Jakša).

Zapažen je i autorov osvrt na djelovanje suvremenih hrvatskih umjetnika. U sklopu srpskog paviljona na "Esposizione internazionale di Roma" 1911. godine izlaže svoja djela Ivan Meštrović (skulpture Vidovdanskog ciklusa). On se i idućih desetljeća periodično vraćao u Rim koji mu je 1942. godine postao utočištem pred progonom Pavelićeva režima. Osim za Meštrovića, u ratnim vikorima Prvoga i Drugoga svjetskog rata Rim će za mnoge hrvatske umjetnike biti privremeno zaklonište i mjesto u kojemu mnogi od njih nastavljaju svoje umjetničko stvaranje. Svojim uradcima obogatit će likovno-umjetničku baštinu crkve sv. Jeronima, ali i drugih, poglavito vatikanskih muzeja i galerija. Zaključno razmatranje u okviru ove cjeline autor zaokružuje osvrtno na etape životnoga puta blaženog Alojzija Stepinca, Ivana Merza, Egidija Bulešića, Miroslava Bulešića, kardinala Franje Šepera i Josipa Uhača, koje su u pojedinim odsječcima bile usko vezane za boravak i djelovanje u Vječnome Gradu.

Četvrta cjelina ("Otisci svježih tragova", 173-214) bavi se suvremenim hrvatskim prisućem u Rimu. Posebnu pozornost autor usmjeruje hrvatskim franjevcima čije je djelovanje prožeto snažnim obilježjima marijanskog kulta (fra Karlo Balić, fra Pavao Melada i dr.). U XX. stoljeću, razdoblju obilježenom brojnim progonima i prisilnim izbjeglištvom s hrvatskih prostora, važnu ulogu u skrbi za hrvatsku iseljeničku skupinu imao je šibenski svećenik Krešimir Zorić (organizacija i koordinacija duhovne skrbi za iseljene Hrvate). S tim je ciljem utemeljen 1962. godine Dom blaženik Nikola Tavelić u Grottaferrati, ali je njegovo djelovanje znatno ograničeno nakon potpisivanja Protokola između Vatikana i Beograda (1966.). Godine 1962. u Rimu je pokrenut "Novi život" – hrvatski katolički časopis za kulturu i duhovna pitanja (urednik Franjo Lodeta), a godinu dana potom utemeljen je Hrvatski povijesni institut (HPI) sa sjedištem u spomenutom Domu bl. Nikole Tavelića. HPI je u prvih deset godina djelovanja objavio niz stručnih i znanstvenih zbornika, a među istaknutijim suradnicima izdvaja se fra Bazilije Pandžić. Zahvaljujući nastojanjima rektora Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, mons. Jurja Magjerca, od 1948. godine započinje redovit program Vatikanskog radija na hrvatskom jeziku (prvi urednik mons. Pavao Jesih). U gradu svetaca i svetosti u suvremeno je doba djelovala i Majka Marija od Propetog Isukrsta (prezime-nom Petković), podarivši katoličkom puku i hrvatskom narodu žensku redovničku zajednicu Kćeri milosrđa (utemeljenu 1919.), danas raširenu diljem svijeta. Četvrta cjelina završava osvrtom na osnutak i namjenu Doma hrvatskih hodočasnika, utemeljenog 1987. godine s ciljem smještaja suvremenih hrvatskih hodočasnika u Vječnom Gradu. Hrvatskom prisuću u Rimu na početku trećega tisućljeća danas znatno pomaže hrvatsko-talijanska udruga (utemeljena 1993.) i njezino glasilo "Insieme", kojoj je cilj promicanje nacionalnih vrijednosti naroda s obiju obala Jadrana, razvijanje njihove suradnje i boljega međusobnog upoznavanja povijesne i kulturne baštine.

Peta i završna cjelina ("Spomenar kao pogovor", 217-222) kratak je i zaključni pogled na značajem najistaknutije Hrvate koji su djelovali i posljednje godine života proveli u Vječnom Gradu. Mnogo je Hrvata, napominje autor, posljednje počivalište pronašlo u vječnoj tišini grobnica rimskih crkava. Među njima primjećujemo i svece i znanstvenike, uglednike i dobrotvore, ali i Crkvi nepoćudne "heretike" – cijeli jedan zamišljeni "Panteon u dijaspori".

Knjiga na kraju ima popis uporabljene literature (223-225), popis važnijih imena (226-230), sažetak na talijanskom jeziku (231-232), ilustrativnu građu o hrvatskim trgovcima u Rimu (233-254) te kazalo (255-256).

Hrvatsko-talijanske povijesne i kulturne veze konstanta su koja traje od najranijega vremena nazočnosti obaju naroda na njihovim današnjim prostorima. Od najranijih vjekova, neretvanskih gusara, prvih hrvatskih trgovaca i pomoraca, bezimernih hodočasnika, vojnika-plaćenika, umjet-

nika svakovrsnih disciplina, svećenika i redovnika, ali i ljudi s druge strane zakona, pa sve do prijelaza tisućljeća koje u hrvatsko-talijanske odnose unosi ozračje suvremenih stremjenja i navika nepoznatih prošlim vijekovima (turizam, šport), hrvatska nazočnost u gradovima apeninske čizme od Trsta do Palerma pridonosila je – nemilim vremenima usprkos – zbližavanju, povezivanju i razumijevanju dvaju naroda koje dijeli i spaja jedno isto more. U nizu talijanskih središta u kojima je stoljećima djelovala zapažena i prinosima prepoznatljiva hrvatska zajednica, Vječni Grad zauzima posebno istaknuto mjesto. Autor knjige o kojoj je prethodno bila riječ, hrvatski penitencijar u bazilici sv. Petra fra Ljudevit Anton Maračić, svjestan je (i to više puta i sam naglašava) da je u jednoj knjizi uistinu nemoguće kazati sve o problematici prebogatoj gradivom. Istraživanje vjekovnih hrvatskih tragova u Rimu iziskivalo bi godine predanog rada niza znanstvenika raznorodnih područja istraživačke usmjerenosti (povjesničara, povjesničara književnosti te umjetnosti, glazbe i kazališta). Naravno, niti oni, čak i nakon desetljeća sustavnog rada, ne bi mogli čitateljstvu predočiti potpuno završenu monografiju. Razlog je jednostavan – hrvatsko prisuće u Rimu stoljećima je bilo ispunjeno životom i djelovanjem brojnih pojedinaca (ali i hrvatske zajednice kao jedinstvene i prepoznatljive skupine), a navedena je problematika istraživačko pitanje koje će uvijek iznova privlačiti i poticati pokoljenja novih hrvatskih (i drugih) istraživača. Fra Ljudevit Anton Maračić zasigurno je jedan od njih. Opsegom nevelika, grafički i likovno ukusno opremljena monografija, uistinu progovara o “malom čudu hrvatskom”. Hrvati u Rimu, svjetski poznati i priznati, ali i oni zatajeni u znanstvenim radovima i neopravdano prepušteni zaboravu, ovdje su – barem na pokojoj stranici – pronašli svoje zasluženno mjesto. Maračićeva knjiga teži cjelovitosti, panoramskom, jasnom i razumljivom pregledu svih bitnih sastavnica višestoljetnih hrvatskih tragova u Rimu. Zasigurno u tome u cijelosti uspijeva. Listajući pitko napisane stranice posute ljudima, djelima i događajima, poneki će proučavatelj – možemo se barem nadati – pronaći za sebe neku novu istraživačku temu. Možemo stoga, na kraju ovoga razmatranja, kazati: svako Maračićevo poglavlje, ali i gotovo svaka osoba spomenuta u ovome uratku, može biti predmetom zasebne monografije. Inspiracija i poticaji čitatelju višestruko se podastiru – brojne teme samo čekaju neke nove samoprijegorne i strpljive proučavatelje.

Lovorka Čoralić

Dva priloga Mladena Andreisa povijesnoj antroponimiji i demografiji srednjodalmatinskih otoka Velog Drvenika i Ploče i mjesta Vinišća

U izdanju Matice hrvatske iz Trogira izašla su iz tiska dva iznimno vrijedna djela, važna koliko za područje povijesne demografije i antroponimije toliko i za lokalnu povijest do sada iznimno rijetko proučavanih mjesta Vinišća i otoka Drvenika Velog i Malog (Ploče). Riječ je o knjigama “Stanovništvo Vinišća – Povijesna antroponimija do godine 1900.” (Trogir 1998., 275 str.) i “Stanovništvo Drvenika i Ploče – Povijesna antroponimija do godine 1900.” (Trogir 2000., 412 str.). Ovi radovi plod su istraživačkog napora znanstvenika Mladena Andreisa, čiji je smjer interesa već dugi niz godina upravljen prema demografiji i antroponimiji srednjodalmatinskog područja. On je na tom polju primjenom genealoške metode, na osnovi bogatih baza podataka, iscrpno analizirao rodoslovlja lokalnog stanovništva, njegovo kretanje, podrijetlo, antroponimiju, te niz bioloških i kulturoloških značajki.

Obje knjige, metodološki i po svojoj strukturi identične, donose antroponimijsku analizu rodova lokalnog stanovništva, njihovih imena, prezimena i nadimaka. Početna poglavlja čine dijelovi